

УДК 371.3 (477.87)

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛІТЕРАТУРНОГО КРАЄЗНАВСТВА У ШКОЛАХ ЗАКАРПАТТЯ ЗА РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

Марфинець Надія Василівна

м.Ужгород

У статті на основі архівних, періодичних джерел узагальнено організаційні форми вивчення літературного краєзнавства в школах Закарпаття за радянської доби. На конкретних прикладах систематизовано масові і групові форми організації літературного краєзнавства у шкільництві краю зазначеного періоду. Акцентовано увагу на найбільш поширених позакласних формах організації літературного краєзнавства у загальноосвітній школі: гуртки, екскурсії, літературно-краєзнавчий музей, відзначення ювілеїв, зустрічі школярів із письменниками рідного краю.

Ключові слова: літературно-краєзнавча робота, форми організації літературного краєзнавства, радянський період.

Перед сучасною школою стоїть завдання підвищення ефективності навчально-виховного процесу з метою формування компетентної, соціально активної, творчої особистості, адаптованої до умов сучасного життя та здатної поважати звичаї та традиції свого та інших народів. Літературно-краєзнавча діяльність у загальноосвітній школі, маючи у своєму арсеналі різноманітні організаційні форми, сприяє формуванню особистості, яка усвідомлює свою належність до рідного народу, сучасної європейської цивілізації, орієнтується в реаліях соціокультурного світу.

Всебічне вивчення шкільного літературного краєзнавства в контексті історико-педагогічного розвитку та у взаємозв'язках із сучасністю потребує системного підходу до вивчення цього явища. Аналіз організаційних засад реалізації змісту літературного краєзнавства на різних етапах розвитку є важливим чинником розроблення сучасної стратегії вивчення регіонального компонента у загальноосвітній школі.

Розгляду особливостей навчання в загальноосвітніх школах радянського періоду присвятили дисертаційні дослідження Л.Березівська, В.Бондар, А.Вихрущ, В.Кузьменко, О.Попова, І.Шоробура та інші вчені. Серед праць, у яких порушуються питання організації шкільного літературного краєзнавства за радянської доби, відзначимо наукові розвідки О.Ставровського, Є.Пасічника, М.Янка, Г.Самойленка, О.Фесенка. Водночас треба зазначити, що ми не виявили досліджень, присвячених аналізу організаційних форм літературно-краєзнавчої діяльності у радянський період на західно-українських землях, зокрема на Закарпатті.

Метою нашої статті є систематизація та аналіз форм організації літературно-краєзнавчої роботи, що проводилася у загальноосвітніх школах Закарпаття в другій половині 40-х – кінці 80-х років ХХ століття.

Дослідивши архівні документи та опрацювавши періодичну літературу, ми з'ясували, що у радянський період літературне краєзнавство у школах Закарпаття реалізувалося за допомогою різних форм позакласної та позашкільної роботи. При цьому, як свідчить вивчення першоджерел, упродовж цього періоду тематика літературно-краєзнавчої роботи розглядалася в контексті побудови соціалістичного суспільства.

Широко на той час використовувалися масові і групові форми організації літературного краєзнавства в школі.

Масова літературно-краєзнавча робота включала: вечори, шкільні куточки, музеї, зустрічі із літераторами, відзначення ювілеїв митців, організація виставок літературно-краєзнавчих видань тощо. До групових форм позакласної літературно-краєзнавчої роботи належали – гуртки, екскурсії, експедиції, агітбригади, випуск рукописних збірок тощо.

Помітне місце в організації літературного краєзнавства займала гурткова робота. Юні гуртківці збирали усну народну творчість рідного краю, систематизували матеріал, оформлювали альбоми, альманахи, рукописні збірки. Так, у звітах про роботу шкіл Закарпатської області за 1948–1949, 1949–1950 н.р. нами виявлено наступні факти: гурток Кам'янської (Ужгородський район) середньої школи випускав історичний журнал, вивчав історію свого села, округи, області та зібрав багато краєзнавчого матеріалу [7]; члени літературного гуртка Лалівської семирічної школи (Мукачівський район) "вправлялись в складанні оповідань, переказів, записували народні казки, перекази, пісні" [2].

Як свідчать матеріали перевірок навчальної роботи шкіл за 1961–1962 н. р., у Чопській середній школі №1 члени гуртка "Юні краєзнавці" (керівник В. Заболоцький) підготували збірники "Усна народна творчість нашого краю", "Історичний опис нашого краю" [4]. "Заслугує уваги, – читаємо в іншому джерелі, – досвід роботи з юними літераторами вчителя Ільницької школи-інтернату С. Жупанина. Літгуртківці цієї школи випускають літературний журнал "Струмочок", записують народно-поетичну творчість в селах області" [10].

Архівні джерела показують, що робота у літературно-краєзнавчих гуртках проводилася навіть у найбільш заповітаний період – у 70-ті рр. ХХ ст. Так, матеріали перевірки шкіл Рахівського, Свалявського, Ужгородського та Хустського районів за 1969–1970 н.р. повідомляють, що у Ясинській, В.Бичківській, Лазіщинській, Лужанській, Мало-бичківській восьмирічних школах створені і працюють загони любителів книги, юних фольклористів. Цінний матеріал збрали юні фольклористи В. Бичківської середньої школи (керівник О.Ягнюк) [5]. З архівних джерел видно, що літературно-краєзнавчі гуртки не були масовими формами роботи у радянський період. Як правило, вони були прерогативою небагатьох вчителів-ентузіастів, залюблених у свій рідний край. Заняття в гуртках давало можливість учням проявляти себе в ролі дослідників, сприяло підвищенню інтересу до літератури рідного краю, розвитку творчих здібностей.

Численні архівні матеріали того часу також свідчать, що літературне краєзнавство в контексті комуністичної ідеології розвивалося і в таких традиційних формах позакласної роботи, як екскурсії, краєзнавчо-туристичні естафети. Узагальнюючи досвід екскурсійної роботи у шкільництві 50-х рр. ХХ ст. завідувачий Закарпатським обласним відділом освіти А. Ігнат констатував, що туристські походи та екскурсії стали традицією багатьох шкіл Закарпатської області, вони похвалили і збагатили зміст навчально-виховної роботи, допомогли значною мірою в справі подолання формалізму в оволодінні основами наук, сприяли поєднанню теорії з практикою [7]. У положенні щодо краєзнавчо-туристських естафет юних мандрівників вимагалось: при оформленні вносити до щоденника-естафети цікаві розповіді, народні оповідання, прислів'я, легенди, знайде-

ні під час походу [9]; проводити бесіди про життя знатних людей, які живуть і працюють в містах і селах рідного краю [8]. Внаслідок зібраних у походах та екскурсіях матеріалів у школах створювались літературно-краєзнавчі кутки. У радянський період такі кутки були у кожній загальноосвітній школі області.

Особливою популярністю у радянський період, як свідчить дослідження, користувалися агітбригади. В їх репертуарі широко використовувався місцевий матеріал: закарпатські народні пісні, колядки, щедрівки, коломийки, танці. Діяльність агітбригад ілюструють публікації, зокрема, огляди і замітки, як-от: "Звітують агітбригади" (Закарпатська правда, 1981, № 288), "Готуються до свята" (Закарпатська правда, 1981, № 288), "Вільшанські вечорниці" (Закарпатська правда, 1981, № 163), "Сторожницькі вечори" (Закарпатська правда, 1980, № 88) тощо.

Значну літературно-краєзнавчу роботу на цьому етапі проводять шкільні бібліотеки. Вони організовували зустрічі із письменниками, готували краєзнавчі виставки, уклали довідково-бібліографічний апарат [6]. Промовистим підтвердженням є такі факти із інформації про роботу шкільних бібліотек в Закарпатській області за 1960–1961, 1964–1965 н.р.: "У Великоберезнянській СШ проведено читачькі конференції на тему "Письменники Закарпаття", в якій брали участь самі автори книг" (на жаль, у джерелі не вказано прізвища літераторів та їхніх творів) [3]; Виноградівська шкільна бібліотека до 20-річчя возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною організувала краєзнавчу ілюстровану виставку "Верховино, мій ти краю" [3, с. 2], Чорнотисівська СШ – цікаву книжкову виставку "Двічі орденосному Закарпаттю – 20 років", а бібліотека середньої школи с. Буштино – книжкову виставку "Люби і знай свій рідний край" [6].

Поширеною формою роботи із літературного краєзнавства у цей період були зустрічі школярів із літераторами краю. Незважаючи на існуючу тоді жорстку ідеологічну регламентацію, зустрічі із письменниками викликали у дітей живий інтерес до творчого доробку майстрів слова, сприяли поглибленню знань про життя і творчість, допомагали дітям яскраво уявляти художню дійсність, глибше зрозуміти особливості художнього твору, викликали почуття гордості за славних краян.

Як свідчать публікації в періодиці, з початку 80-х рр. ХХ століття зустрічі із літераторами набувають масового характеру. Митці виступали перед шкільною учнівською молоддю, учнями середніх спеціальних та професійно-технічних училищ, студентами Ужгородського держуніверситету. Дороги письменників, як зазначено у джерелах, пролягали на Мукачівщину, Свалявщину, Виноградівщину, Міжгірщину, Тячівщину" [15, с. 4]. Зустрічі проходили у школах, Будинках культури, на виробничих об'єднаннях, колгоспах, радгоспах і навіть у книжкових магазинах. Газета "Закарпатська правда" інформує, що вони приурочувались різним подіям: всесоюзному святу дитячої та юнацької літератури, дню сучасної радянської літератури, тижню дитячої книги ("Тижень дитячої книги", 1983, №72), ювілею визначних діячів ("Присвячено герою", 1981, № 10), святу першої книжки молодого поета ("Вечір молоді поетеси", 1981, № 101) творчому звіту письменника ("Творчий звіт земляка", 1983, № 139), зльоту юних книголюбів, відкриттю книгарні ("Магазин митців", 1981, № 249) тощо. Удосконалюється форма зустрічі: читацька конференція, літературні читання, вечір гумору, вечір поезії тощо.

В цей період із учнями зустрічалися такі письменники Закарпаття, як В. Вовчок, Й. Жупан, С. Жупанин, Ю. Кере-

кеш, Ф. Кривін, В. Кохан, П. Скунець. На сторінках періодики знаходимо цікавий факт: письменник Ю. Шкробинець у 1980 році взяв участь у ста зустрічах перед колективами колгоспів, радгоспів, педколективами, сільською молоддю. За цю плідну громадську роботу Міністерством культури СРСР і ЦК профспілок працівників культури його було нагороджено значком "Відмінник культурного шефства над селом" [17, с. 4].

Популярними були вечори гумору, які проводив письменник Фелікс Кривін у школах Закарпаття. Наприклад, у 1983 році у Великолазівській середній школі на Ужгородщині було цікаво проведено в школі такий вечір з участю письменника. Літератор прочитав школярам твори з книжок: "Вокруг капусти", "Божественные истории", "В стране вещей", "Ученые сказки", відповідав на запитання присутніх. "На закінчення зустрічі, – як підкреслює у статті "Зустріч з письменником" вчитель Ю. Шип, – школярі декламували сатиричні та гумористичні мініатюри Фелікса Кривіна [18, с.4]. Про вечір гумору Ф. Кривіна, який відбувся у районному Будинку культури селища Міжгір'я, розповідає "Закарпатська правда" в іншому номері за цей же рік [14, с.4].

Про зустріч дитячого письменника С. Жупанина із вихованцями оздоровчих таборів у 1983 р. "Закарпатська правда" повідомляла: "До юних ленинців табору "Зелені Карпати" на Іршавщині завітав поет Степан Жупанин. Було про що розповісти шанувальникам художнього слова. Поет прочитав ряд нових віршів і казок, відповів на численні запитання. Степан Жупанин зустрівся також із вихованцями таборів "Боржава" Іршавського, "Дружба", "Піонер", "Олімпієць" Берегівського районів, про що розповідається у замітці В.Сабадоша "Зустріч з поетом" [11, с.4]. В іншій замітці йде мова про те, як відомі літератори П.Скунець і В. Вовчок побували на святі поезії у Тур'ї Реметах. Як зазначено у джерелі, вони виступили перед школярами із читанням власних творів [12, с.4].

Аналіз джерельної бази дозволяє констатувати, що до зустрічі із письменниками школярі ретельно готувалися, що у значній мірі підвищувало інтерес до особистості митця і його творів. Зазначене ілюструє такий факт: у рамках всесоюзного свята дитячої та юнацької літератури у 1983 р. на відкритті свята книги в Ужгородському палаці піонерів відбулася зустріч із дитячими письменниками, членами Спілки УРСР – Л.Кудрявською, В.Ладичем, Г.Малик, Б.Салаї. Як зазначено у джерелі, учні ближче познайомились із героями улюблених творів завдяки інсценікам, які підготували гуртки Палацу піонерів [16, с.4].

Не втрачає популярності у радянський період і така форма позакласної роботи з літературного краєзнавства, як відзначення ювілеїв митців, хоча в умовах ідеологічної кон'юнктури визнавалися здебільшого події, які відповідали змісту комуністичної ідеології. Архівні матеріали, періодика констатують: щороку з 3 по 10 жовтня проводився тиждень пам'яті Олекси Борканюка. У ці дні у школах читалися лекції, проводились бесіди, учні виразно декламували поезії, зустрічалися із відомими літераторами. Про відзначення цієї події у Будинку культури у місті Хуст читаємо на сторінках "Закарпатської правди" у статті "Свято на землі поета", у якій зазначено, що "широко й урочисто відзначили 60-річчя з дня народження Вакарова його земляки...Про значення життя і творчості вірного сина своєї Батьківщини, про його твори говорили В.Вовчок, Ю.Керекеш, В.Поп, П.Скунець, І.Чендей, сестра поета Г.Олексик-Вакарова" [13, с.4].

Зусиллями краєзнавців, вчителів організовуються заходи щодо вшанування пам'яті інших відомих культурно-

освітніх діячів, про що промовисто свідчать публікації на сторінках "Закарпатської правди": до 70-річчя з дня народження Ф.Потушняка – стаття "Голос землі і долі" В.Попа (1980, № 48), замітка "Пам'яті Ф.М.Потушняка" (1980, № 47); 70-річчя народної поетеси Марусі Тилянської – "Краса золотої осені" (1981, № 234); 60-річчя з дня народження С.Панька – "Вечір пам'яті" (1980, № 47); 200-річчя з дня народження закарпатського просвітителя, філософа, поета В.Довговича – "До ювілею вченого" (1983, № 212); 150-річчя з дня народження І.Сільвая – "Вшанування пам'яті І.Сільвая" (1988, № 77) тощо. Таким подіям приурочувались читачські конференції, вечори поезій, встановлення меморіальних дошок, у яких брали участь науковці, літератори, кращі освітяни області.

Велику роль у активзації шкільного літературного краєзнавства відігравали шкільні літературно-краєзнавчі музеї. Аналіз джерел показує, що у радянський період вони допомагали словесникам поліпшити і урізноманітнювати позакласні заходи з літературного краєзнавства, зробити їх цікавими. Для учнів заняття у музеї давали можливість поєднати розумову діяльність із посиленою практичною роботою – збиранням фольклорного, етнографічного матеріалу, систематизація рукописів, документів, що відбивають життєвий і творчий шлях митця.

Наприклад, літературно-краєзнавчий музей ім. Юрія Гойди, створений у 1980 році у Зняцівській ЗОШ І–ІІІ ступенів Мукачівського району, де зібрано особисті речі поета, його збірки, документи, оригінальні фотознімки, старі друковані альманахи, допомагав учням глибше осягнути працю славетного земляка. Або ж літературний музей ім. Івана Ольбрахта, який було відкрито у квітні 1982 році у Колочавській ЗОШ І–ІІІ ст. №1 Міжгірського району. Гордість музею

– це експонати, що розповідають про життєвий і творчий шлях Івана Ольбрахта, автора творів "Микола Шугай-розбійник", "Марійка-невірниця" та ін. Чи музей освіти у Зарічівській ЗОШ І–ІІІ ст. Перечинського району, у якому зібрані цікаві експонати: спогади старожилів, вчителів, підручники різних років видання, матеріали про поетесу Марійку Підгірянку.

Дослідження Р.Децика [1] показує, що центрами вивчення культури рідного краю були в цей період також краєзнавчі (с. Квасово Берегівського району, 1975; с. Шаланки Виноградівського району, 1966 та ін.), історико-краєзнавчі (с. Голубине Свалявського району, 1972; с. Арданово Іршавського району, 1967; с. Березово Хустського району, 1964 та ін.), історико-етнографічні музеї (с. Біловарці Тячівського району, 1978), які функціонували у освітніх закладах області. На базі музеїв проводились уроки, виховні години, тематичні конференції, зустрічі із літераторами краю, екскурсії і походи, заняття гуртків з літературного краєзнавства, заходи щодо увіковічнення пам'яті земляків. Такі форми роботи виховували в учнів почуття любові до рідного краю, глибокої поваги до вікових традицій, збагачували духовно.

Отже, на основі наведених фактів можемо стверджувати, що навіть у складних умовах ідеологічної кон'юнктури творча інтелігенція краю зуміла не лише зберегти, а й примножити літературно-краєзнавчі традиції головним чином шляхом реалізації через позакласні та позашкільні форми роботи.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі ми пов'язуємо із порівняльним аналізом розвитку літературного краєзнавства у країнах європейського освітнього простору.

Література та джерела

1. Децик Р.А. Невичерпна скарбниця людських святинь. Шкільні музеї Закарпатської області / Роман Андрійович Децик. – Ужгород: Гражда, 2008. – 216 с.
2. Звіт Закарпатського обласного ВНО за 1 півріччя 1948 – 1949 н. р. // ДАЗО, ф. 165, оп. 2, спр. 99, арк. 177.
3. Інформація про роботу шкільних бібліотек в Закарпатській області за 1961 р. // ДАЗО, ф. 165, оп. 2, спр. 1573, арк. 85.
4. Матеріали перевірок навчальної роботи шкіл за 1961 – 1962 н. р. // ДАЗО, ф. 165, оп. 2, спр. 1736, арк. 23.
5. Матеріали перевірки шкіл області Рахівського, Свалявського, Ужгородського та Хустського районів за 1969–1970 н. р. // ДАЗО, ф. 165, оп. 6, спр. 422, арк. 3.
6. Матеріали про підсумки огляду роботи шкільних бібліотек в Закарпатській області за 1964–1965 // ДАЗО, ф. 165, оп. 6, спр. 133, арк. 33.
7. Накази обласного відділу народної освіти. Том IV // ДАЗО, ф. 165, оп. 2, спр. 186, арк. 189.
8. Накази по Закарпатському обласному відділу народної освіти за 1954 н. р. // ДАЗО, ф. 165, оп. 2, спр. 653, арк. 67.
9. Накази по Закарпатському обласному відділу народної освіти за 1957 р., Т.1 // ДАЗО, ф. 165, оп. 2, спр. 1032, арк. 214–216.
10. Річний звіт про роботу шкіл і відділів народної освіти Закарпатської області в 1962 – 1963 н. р. // ДАЗО, ф. 165, оп. 2, спр. 1796, арк. 31.
11. Сабадош В. Зустріч з поетом / В.Сабадош // Закарпатська правда. – 1983. – № 152. – С.4
12. Сабадош В. Свято поезії / В.Сабадош // Закарпатська правда. – 1981. – №12. – С.4
13. Свято на землі поета // Закарпатська правда. – 1980. – № 253. – С.4
14. Селянський Я. Вечір гумору / Я.Селянський // Закарпатська правда. – 1983. – № 22. – С.4
15. Сірак Й. Зустрічі з письменниками / Й.Сірак // Закарпатська правда. – 1980. – № 289. – С.4.
16. Тиждень дитячої книги // Закарпатська правда. – 1983. – № 72. – С.4
17. Урам Л. За культурне шефство над селом / Л.Урам // Закарпатська правда. – 1981. – № 65. – С.4
18. Шип Ю. Зустріч з письменником / Ю.Шип // Закарпатська правда. – 1983. – № 22. – С.4.

В статтє на основе архивних, периодических источников обобщены организационные формы изучения литературного краеведения в школах Закарпатья в советское время. На конкретных примерах систематизированы массовые и групповые формы организации литературного краеведения в школе края указанного периода. Акцентировано внимание на наиболее распространенных внеклассных формах организации литературного краеведения в общеобразовательной школе: кружки, экскурсии, литературно-краеведческий музей, празднование юбилеев, встречи школьников с писателями родного края.

Ключевые слова: литературно-краеведческая работа, формы организации литературного краеведения, советский период.

On the basis of archival, periodical sources organizational forms of literary study of local history in schools Transcarpathia during the Soviet era have been summarized. In specific examples mass and group forms of the literary school of ethnology in the land of the mentioned given period have been systematized. Attention is focused on the most common forms of extracurricular

literary local history in secondary school: clubs, tours, literary museum, celebrating anniversaries, meetings with students writers of the native land.

Key words: literary history work, forms of literary local history, Soviet period.